

УДК 111.81:165.42+159.954.5

Віталій Старовойт

«ТРАНСНОУМЕНАЛІЗМ» ТА ОБ'ЄКТНО-ОРІЄНТОВАНА ОНТОЛОГІЯ: РЕАЛЬНЕ, УЯВЛЮВАНЕ ТА КОНСТИТУЦІЯ ПРЕДМЕТНОСТІ У МЕЖАХ СПЕКУЛЯТИВНОГО РЕАЛІЗМУ

У статті досліджується місце об'єкта в полі спекулятивного реалізму загалом та об'єктно-орієнтованої онтології зокрема. Описується особливе положення об'єкта, яке йому надає ООО на протигагу «кореляційному» відношенню. Взята за основу чотирична структура Г. Гармана доповнюється уявлюваним модусом об'єкта, чие місце знаходиться на межі суб'єкт-об'єктної дихотомії. Сама дихотомія розглядається у контексті дослідження можливості її подолання завдяки підходу, який був запропонований прибічниками ООО. Стверджується неможливість повного переходу до цікавито об'єктної реальності, перепоною для чого слугує неможливість відокремлення останньої від поля уявлюваного.

Ключові слова: спекулятивний реалізм, об'єктно-орієнтована онтологія (ООО), об'єкт, уява, Гарман.

Погляд спекулятивного реалізму на традиційні гносео-онтологічні течії дає нам зрозуміти, що суб'єкт-об'єктна дихотомія має бути подолана шляхом повної елімінації суб'єктної складової. Якщо ми досліджуємо об'єкти саме таким чином, то нам важливо розуміти, що вони є завжди ширшими за свою будову, яку нам пропонує наука, чи за свій спектр ефектів, який досліджує філософія. Якщо ми спробуємо проаналізувати цю ситуацію з іншого боку, то уява для нас постане необхідною конструктивною силою, що породжує низку квазі-об'єктів, які вбудовуються у соціальну реальність та наше бачення світу. Уявлювана частина об'єкта тут є певною «надбудовою» відносно його власної сутності, що перетворює пізнавальний процес на акт творчості. *Актуальність* запропонованого дослідження полягає не лише у прагненні до висвітлення новітніх онтологічних тенденцій, але й у необхідності їхнього критичного аналізу. Необхідність переходу від кореляційної моделі філософування до нової, більш сучасної, а також саме питання про те, що робить зазначену модель принципово новою, є нагальними темами, які потребують серйозного обговорення у межах сучасної філософії.

Мета цього дослідження полягає в окресленні того шляху, яким уява «втручається» у «реалістичне» розуміння об'єктів, запропоноване об'єктно-орієнтованою онтологією. Досягнення цієї мети потребує виконання певних *завдань*. По-перше, необхідно з'ясувати місце об'єктів у межах свідомості, а також зрозуміти який статус надається останній спекулятивними реалістами. По-друге, треба окреслити структуру дослідження об'єктів загалом, що передбачає постійний перехід від чуттєвості до абстрактного усвідомлення, аналіз якого міститься у дослідженнях об'єктно-орієнтованих онтологів та Г. Гармана зокрема. По-третє, важливо визначити місце та доречність згадування уявлюваної складової в цій структурі. Ключовими джерелами дослідження є твори таких представників школи спекулятивного реалізму, як К. Мейясу, Р. Брасьє, А. Г. Грант, а також засновник об'єктно-орієнтованої філософії Г. Гарман.

Спекулятивний реалізм та об'єкти: критика кореляціонізму та відхід від суб'єкт-об'єктної дихотомії

Сам спекулятивний реалізм виник із критики так званої філософії кореляціонізму. Кореляціонізм бере свій початок зі створення концепту речі самої по собі. Починаючи з Канта, будь-яка філософська система так чи інакше мала справу з неподоланим бар'єром

© Старовойт В. О., 2018.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

між свідомістю та реальністю. Тому єдиним виходом для філософії кореляціонізму є спроба подолання цього бар'єра, яка виливається в утворення численних сутностей між нами та реальним світом. Якщо ми звернемося до Квентіна Мейясу, який вперше сформулював зазначену проблему, то знайдемо в нього таке визначення кореляціонізму: «... ідея, згідно з якою ми маємо доступ до кореляції між мисленням і буттям, і ніколи до одного з термінів, що розглядався б окремо від іншого» [Meillassoux, 2008, р. 5]. Тобто, якщо ми маємо справу з мовою, інтерсуб'єктивністю, певними контекстами чи структурами, вони завжди відсилають нас до певного непрямого чи опосередкованого відношення між людьми та речами, але ніколи до самих людей чи речей.

Кореляціонізм ще називається філософією привілейованого статусу. Мається на увазі, що будь-яка подібна філософія досліджує об'єкти лише у феноменальних якостях, нехтуючи їхнім «підпільним» буттям, яке дає про себе знати лише опосередковано. Досліджуючи роботу Мейясу, Д. Кралечкін так інтерпретує цю проблему: «Мейясу на початку дає зрозуміти, що в “актуальному” науковому досвіді науковець наче завжди поряд зі своїми об'єктами, але вся справа в тому, що в кінцевому результаті він є завжди відстороненим і виключеним. Додання “кореляціоністського” префіксу “для нас” у випадку висловлювань про поведінку інфузорій так само абсурдне, як і у випадку теорії Великого Вибуху» [Кралечкин, 2013]. Але ми не маємо права нехтувати «підземним» (якщо говорити мовою Гайдегера) буттям об'єктів. Їхня буцімто прихована сутність має властивість із часом проявляти все нові свої якості, додаючи їх до доступного нам безпосередньо феноменального ряду.

За словами Мейясу: «... наше твердження полягає в тому, що можна щиро стверджувати, що об'єкти фактично і без будь-яких причин можуть поводитися найдивнішим чином, без необхідності змінювати наше звичайне повсякденне відношення до речей» [Meillassoux, 2008, р. 85]. Це не означає, що реальна сутність об'єктів оминає нас, час від часу з'являючись у полі зору, але це означає, що еволюція об'єктів у нашому сприйнятті проходить практично непоміченою. Саме цю еволюцію нам важливо відслідкувати, оскільки в ній до нашого уявлення об'єктів додаються їхні реальні властивості. Крім того, наша уява породжує так само уявлювані властивості об'єктів. Ці уявлювані часточки хоча й не завжди опиняються цілковито реальними, але все ж мають певне відношення до дійсності.

Навіть якщо філософи схилиються до крайнощів, вони в результаті постають перед такою ж проблемою. Коли ми говоримо про матеріалізм чи ідеалізм, то ми змушені прийти до висновку, що сутності у цих радикальних течіях ніколи не набувають автономного онтологічного статусу остаточно. Зрештою їхнє дослідження зводиться до певного епістемологічного бар'єра.

Матеріалізм тут переходить у стан неможливості пояснити конвертацію буття реальних речей у факти свідомості. Ця проблема описана С. Жижеком у «Паралаксому баченні»: «Матеріалізм означає, що реальність, яку я бачу, ніколи не є “цілісною” – не тому, що більша його частина оминає мене, але оскільки вона містить пляму, сліпе місце, яке вказує на моє включення в нього» [Žižek, 2006, р. 17]. Сама наша свідомість таким чином втрачається з поля зору, не дивлячись на те, що світ сприймається через призму феноменів, які для неї є доступними. Самі ж об'єкти при цьому так само набувають численних сліпих місць через передачу їх дослідження науці, яка є обмеженою у своїх засобах постановки проблематики.

Коли ми говоримо про ідеалізм, то маємо схожу проблему. Реальний світ тут ніби зводиться до свідомості, що дає нам повний доступ до об'єктів. Але при цьому свідомість так само не є включеною в поле дослідження. Вона сама є цим полем, простором, у якому розгортається взаємодія будь-яких іманентних сутностей. Об'єкти при цьому мають бути повністю доступними для нас, але ми постійно опиняємося в ситуації, у якій вони щоразу виявляють усе нові й нові якісні параметри, підтверджуючи свою хоча б часткову прихованість. Цю проблему детально описує Р. Брасьє: «... кореляціонізм постійно

схиляється на краю слизького схилу до концептуального ідеалізму. Останнє починається з того, що знання про тотожність та різницю в концепції є передумовою для знання тотожності та різниці в об'єкті, і перш ніж робити висновок, кожна відмінність першого порядку між поняттям та об'єктом повинна бути впорядкована концептуальною відмінністю другого порядку, яка так само повинна бути концептуально впорядкованою на більш високому рівні й так далі до поняття абсолюту» [Brassier, 2011, p. 56].

Із цього твердження також можна побачити, що ідеалістична свідомість змушена опрацьовувати об'єкти логічним чином, у підсумку приходячи до логічних помилок та парадоксів. Отже в будь-якому випадку ми перебуваємо в стані постійного потрапляння у «сліпі зони», про які можна стверджувати лише те, що вони позначають проблему співвідношення між реальністю та свідомістю. І єдиний кореляційний вихід із цієї ситуації так само був сформульований Кантом – це необхідність трансцендентального руху в напрямку суперечностей.

Тож спекулятивний реалізм пропонує альтернативу, в якій об'єкти та сутності набувають автономного існування, і свідомість визнається таким самим автономним об'єктом (дослідження). Очевидно, що ця назва була обрана з метою відображення нової моделі мислення. Ми знаходимо у Г. Гармана пояснення цьому терміну: «Зазвичай головною проблемою з поняттям “реалізм” є те, що він пропонує похмуру, непривабливе звернення до вузького здорового глузду. Але цю конотацію випереджає “спекулятивна” частина фрази, яка натякає на зоряні пейзажі, населені поетами та божевільними вченими» [Harman, 2011, p. 21]. Філософ неодноразово зауважує, що ми маємо досягнути стан, у якому працює цей підхід. Ми маємо прийняти певну «наївну» точку зору, мислити практично як діти. Його критика спрямована на те, аби ми, не відкидаючи остаточно засад старших філософських поглядів, діяли так, наче їх не існує.

Проте його ставлення до кореляціонізму відрізняється від ставлення його колег поглядом на «річ саму по собі»: Гарман вважає її величним здобутком світової філософії. Об'єкти для нього є не просто автономними сутностями і не тільки речами самими по собі по відношенню до нас, але й речами самими по собі по відношенню один до одного. Втім, ми ще матимемо нагоду торкнутись цього питання нижче. Що нас цікавить зараз, так це його критика двох радикальних відношень до об'єкта, що їх можна знайти в роботах попередніх філософів. Ці два відношення називаються «підривом» і «надривом».

Підривом можна назвати зведення об'єктів до їхньої базової структури або матеріального субстрату. Ось так Гарман висловлюється про філософів, що схильні до подібної редукції: «Вони можуть казати, що об'єкти – це лише поверхневий ефект деякої більш глибокої сили, і в результаті об'єкт опиняється підірваним» [Харман, 2015, с. 17]. Зведення об'єктів до первинної матерії приводить до необхідності відмови від будь-яких спроб пояснити те, як об'єкти нам даються. Зрепштою, якщо ми їх не визнаємо, то ми опиняємося в ситуації, у якій нам необхідно пояснити через властивості лише одної сутності проявлення усіх можливих комбінацій її окремих частин, які при об'єднанні дають не лише визначену форму, але й певний набір ефектів, які не властиві первинній сутності в її «сирому» вигляді. Такий підхід приводить нас до пояснення властивостей субстрату, які абсолютно нерелевантні ефектам його проявів.

Схожої думки щодо підриву дотримується і А. Г. Грант. За його твердженням, уявлення про те, що об'єкти приховують від нас більш глибокі сутності, є хибним задалегідь. «Якщо геологія або “процес видобутку” відкривається на незаземленості у ядрі будь-якого об'єкта, то саме через те, що немає ніякого “первинного шару світу”, немає “остаточного субстрату” або речовини, на якій все остаточно лежить» [Grant, 2011]. Тобто, на думку Аена Гранта, існування глибокої сутності повинно забезпечувати внутрішню цілісність будь-яких об'єктів. Тож будь-який підрив об'єктів приводитиме нас до знаходження певного об'єктного субстрату, над яким також можна буде провести таку ж редукцію і так далі до нескінченності.

Під надривом розуміється зведення об'єкта до тих феноменів, які є для нас доступними. «Або ж вони [філософи надриву] можуть стверджувати, буцімто самі об'єкти – це марна вигадка в порівнянні з їхніми більш очевидними якостями або відношеннями, так що об'єкт виявляється “надірваним”» [Харман, 2015, с. 17]. Мається на увазі підхід, згідно з яким об'єкти важливі лише як те, що дається нашої свідомості, або те, що вступає у взаємодію з іншими сутностями. Тож наше дослідження, у розумінні Гармана, виявляється надриваючим, оскільки об'єкти в ньому досліджуються лише в межах свідомості. Проте такий підхід має підстави, оскільки в тому, як Гарман розуміє об'єкти, відсутня суттєва частина, а саме протилежна важливість свідомості для об'єктів. Враховуючи те, що для нього свідомість повинна мати той самий онтологічний статус, що й інші об'єкти, їй приділяється небагато уваги, а тому наше дослідження має заповнити деякі прогалини, про що більш детально йтиметься далі.

Отже, спекулятивний реалізм окреслює для нас подальше поле дії. У ньому, насамперед, нам необхідно усвідомити особливий онтологічний статус об'єктів, які, згідно з положеннями цього філософського напрямку, є автономними сутностями. Так, їхня автономність насправді може бути піддана сумніву, але головне, що ми повинні винести на даному етапі з опрацювання положень спекулятивного реалізму, – це акцент, який він робить на необхідності створення нового підходу до взаємодії з навколишнім світом: підходу, що полягає в подоланні трансцендентального способу дослідження реальності.

«Трансноуменальний» аналіз об'єктів

Відношення між об'єктом та свідомістю в теорії Гармана, яку він називає об'єктно-орієнтованою онтологією (ООО), замінюється «напруженням» між реальним об'єктом та чуттєвим об'єктом. Це напруження об'єднує розуміння об'єктів Гайдегером та Гуссерлем. Зіткнення реальних ейдетичних властивостей речі та її спонтанних чуттєвих особливостей, з одного боку, змішується з чотиричною структурою єдиного/множинного та прихованого/відкритого – з іншого. Гарман використовує термін «напруження» з метою нівелювати ту ноуменальну кантівську складову, яка не дозволяє нам проникнути за бар'єр свідомості.

Звісно, в ООО присутнє усвідомлення того, що буття об'єктів у всій їхній цілісності не може бути нам доступне. За твердженням Г. Коновалова, «Реальний об'єкт <...> завжди автономний по відношенню до всього, з чим він зіштовхується» [Коновалов, 2017]. Під автономністю мається на увазі таке існування об'єкта, в якому він доступний нам у сприйнятті, але в його ядрі завжди залишається щось приховане. «Реальний об'єкт завжди буде більше тих його рис, які я в ньому спостерігаю та припускаю» [Коновалов, 2017]. Тому ми змушені перебувати в постійному пошуку цих прихованих параметрів, але такий пошук завідомо приречений на поразку. «Реальний об'єкт – це об'єкт, який містить дещо несподіване, “сюрприз”» [Коновалов, 2017]. Цю несподіваність можна назвати невід'ємним атрибутом будь-якого реального об'єкта. При певних умовах ми можемо спостерігати постійні флуктуації в його ефектах та внутрішній структурі. І, звісно, навіть якщо ми не спостерігаємо ці зміни безпосередньо, вони все ж відбуваються до певного часу неявно, поки врешті якась комбінація внутрішніх флуктуацій не призведе до нових феноменів, доступних прямому спостереженню.

Тож нам необхідно з'ясувати, як у такій перспективі планується проводити дослідження реальних об'єктів. Тут Гарман пропонує нам метод інструмент-аналізу, який він виводить із гайдегерівської підручності. Підручність речей, з одного боку, блокує для нас доступ до всіх аспектів їхнього буття, оскільки окреслює його для нас лише в сенсі речей, необхідних для дії. Але Гарман зауважує: «Інструмент-аналіз Гайдегера відкриває ворота до дивного нового реалізму, в якому об'єкти примарно мерехтять із дна океану: вони не можуть контактувати, але якимось чином їм вдається це робити» [Harman, 2007].

Це твердження можна проінтерпретувати таким чином. Будучи інструментом, об'єкт дає нам про себе доволі обмежену інформацію. Але його інструментальність може

бути розширена за рахунок збільшення можливих ситуацій його застосування. «Якщо сприйняття та теорія об'єктивують сутності, зводячи їх до односторонніх карикатур власних величних глибин, то це ж саме стосується і практичних маніпуляцій» [Harman, 2007]. Це означає, що практична застосовність інструментів ніколи не буває вичерпною. Телос об'єкта може бути зміщений за межі його прямого способу використання. Простіше кажучи, цеглину можна використати для закладення будівлі або для забивання цвяхів (і ще для безлічі процесів, у яких використання цегли не буде традиційним, але буде можливим).

Сутність інструмент-аналізу лежить на більш глибоких засадах, ніж дає нам кореляційна філософія. Дослідження об'єкта самого по собі неможливе без долучення до нього інших об'єктів, оскільки насправді нам завжди відкривається лише взаємодія кількох об'єктів. Як каже Б. Латур, «Як можна сприймати касу без віконця, скла, двері, стінок, стільця? Хіба вони в буквальному сенсі не утворюють фрейм взаємодії?» [Латур, 2006]. Навіть коли ми розглядаємо начебто один об'єкт, наша чуттєвість фіксує взаємодію кількох реальних об'єктів – одиничний чуттєвий об'єкт є насправді лише проекцією цієї взаємодії. Наш базовий орган чуття, зір, не має здатності відстежити, що дані про розмір, форму, положення та колір якогось об'єкта даються нам через взаємодію досліджуваного об'єкта та іншого об'єкта (джерела світла, яке включає взаємодію менших об'єктів – фотонів, що йдуть із цього джерела) із досліджуваним об'єктом та сітківкою очей. Сприйняття на слух так само включає в себе рух молекул повітря у просторі, які стикаються з іншими часточками матерії на своєму шляху.

Та цей приклад окреслює лише випадки неминучої взаємодії, але нам необхідно врахувати так само й те, що ми маємо безліч потенційних можливостей для взаємодії між речами, і лише в цій взаємодії ми маємо можливість їх досліджувати. «... дві сутності впливають одна на одну лише шляхом зустрічі на тлі внутрішньої сторони третьої, де вони існують поруч, доки не відбудеться щось, що дозволить їм взаємодіяти» [Harman, 2007]. Це не означає, що об'єкт існує лише у взаємодії багатьох сутностей, і на цьому наполягає Гарман: «Ми просто зауважимо, що лише з того, що кожен об'єкт має реляційний бекграунд, який розповідає нам, як він прийшов до існування, не випливає, що цей нині існуючий об'єкт – це ніщо інше, як його поточні відносини з сусідніми сутностями» [Harman, 2007]. Саме тут стає важливою його чуттєва сторона, яка забезпечує його цілісність. Чуттєві об'єкти є так само важливими, як і реальні, оскільки вони є провідниками до нашого способу бачення речей, а отже – і до внутрішньої структури нашої свідомості як об'єкта.

У зв'язку з вищеописаною взаємодією, ООО віднайшла суттєвий нюанс щодо об'єктів: їхня ноуменальна складова розповсюджується не лише на суб'єктів, але й на інші об'єкти так само. Як стверджує Гарман: «... основна різниця між ООО і Кантом: наше твердження полягає в тому, що об'єкти ноуменальні не лише для нас, але й один для одного» [Harman, 2007]. По-перше, об'єкти приховані один від одного то того моменту, коли вони вступають у взаємодію. По-друге, взаємодія між об'єктами ніколи не буває вичерпною. У їхній інтеракції завжди залишається простір для додаткових дій, які поступово можуть бути відкриті в певний часовий проміжок або за рахунок нашого власного втручання. Такий розклад сил розширює поле дії інструмент-аналізу. Розглядаючи якийсь функціональний атрибут об'єкта, ми завжди маємо на увазі його додаткові функціональні можливості, приховані від нас.

Реальні об'єкти змінюються з часом, одні об'єкти переходять в інші, їхня сутність ніколи не буває постійною, лише тимчасовою. Тому вони завжди залишаються для нас «похованими в землі», якщо говорити мовою Гайдегера. Проте така прихованість стосується лише реальних об'єктів. Чуттєві об'єкти завжди залишаються для нас стабільними, лише їхні атрибути змінюються в часі. «Найпростіша поштова скринька чи дерево протягом певного періоду часу залишаються для нас тими самими, не дивлячись на постійне випромінювання їхніми поверхнями нових обрисів» [Харман, 2015, с. 99]. Чуттєвий

об'єкт еволюціонує з плином часу, доповнюючись усе новими нюансами, унаслідок чого його перша версія розширює свою вимірність у нашому баченні.

Постає питання про адекватність співвідношення реального об'єкта та чуттєвого об'єкта. Так, їхнє співвідношення не можна назвати адекватним, навіть більше – реальний об'єкт точніше описується не як об'єкт, а як точка зіткнення певних сил, яку наше сприйняття інтерпретує як об'єкт. На думку Дж. Ло, «об'єкт залишається тим самим об'єктом, поки зберігає своє місце в стійкій мережі відношень з іншими речами» [Ло, 2015, с. 326]. Але це не означає, що коли ми називемо речі речами, ми завідомо приходимо до хибного ствердження. Буття реального об'єкта як саме об'єкта важливе лише з поправкою на особисте сприйняття. З одного боку, це може знову ж таки свідчити про неподолану межу між нами та світом, але з іншого боку – це можна інтерпретувати як спосіб конвертації інформації у зворотну сторону.

Так само, як ефекти реальних сутностей перетворюються в нашій свідомості на чуттєві якості, ці ж чуттєві якості конвертуються нашою взаємодією в реальні факти та події. Як влучно помітив Р. Брасьє, «... перші люди, які вказали на Сатурн, не потребували знання і, безсумнівно, помилялись щодо того, що це таке: але вони не повинні знати, щоб вказувати на нього» [Brassier, 2011, р. 62]. Наше початкове поверхнєве розуміння Сатурна еволюціонувало в такий набір чуттєвих параметрів, який дозволяє в певних межах передбачити його подальший розвиток та взаємодіяти з ним по мірі наших можливостей. Виходячи з цього, ми вже не можемо говорити про неподолану межу між реальністю та свідомістю. Ця межа, бар'єр, що ми будімо спостерігаємо, коли розділяємо речі на ноуменальні та феноменальні складові, насправді є певною буферною зоною, в якій відбувається конвертація інформації реальних (наприклад, фізичних) якостей у чуттєві якості, які з певним допущенням можна назвати кваліа.

Конвертацію зафіксованого реального об'єкта в його чуттєві параметри Гарман називає «алюромом» і визначає його як «цілковито особливий і переривчастий досвід, у якому тісний зв'язок між єдністю речі та її множинністю [специфічних якостей] якимось чином частково руйнується» [Harman, 2005]. Алюр використовується як засіб подолання умовного бар'єру між підземним буттям підручного об'єкта та його наявним розглядом. Таким чином Гарман модифікує гайдегерівську версію кочування речей з інструментального стану в досліджуваний. Наше буденне сприйняття підказує нам, що розгляд речей як автономних сутностей, доступних дослідженню, можливий не лише тоді, коли вони виходять з ладу, але й в їхньому інструментальному модусі. Крім того, нам дається формат дослідження, в якому речі відкривають новий функціонал, не позбавляючись старого.

Крім взаємодії реального об'єкта та чуттєвих якостей, нам необхідно розібратись у тому, як взаємодіють між собою реальний об'єкт і його реальні якості, чуттєвий об'єкт і реальні якості, та зрештою – чуттєвий об'єкт і чуттєві якості. Розгляд усіх цих інтеракцій дасть нам повну картину односторонньої дії зі сторони реальності на нашу свідомість та дозволить перейти до роботи уяви.

Взаємодію між реальним об'єктом та його реальними якостями Гарман називає «спричиненням» (causation) [Харман, 2015, с. 106]. Спричинення описує процес взаємодії сутностей «за рахунок їх “акциденцій”» [Харман, 2015, с. 106]. Гарман має на увазі, що сутності не мають можливості взаємодіяти одна з одною безпосередньо, а лише за рахунок вторинних якостей, що з'являються випадково. Крім того, якщо ми занурюємося вглиб об'єкта з метою детального розгляду його реальної складової, ми виявляємо групу каузальних зв'язків, що відзначають зіткнення сил, які стоять за буттям цього об'єкта. Але якщо ми говоримо про аналіз цієї причинності, перед нами постає питання того, яким чином ми отримуємо доступ до неї, що приводить нас до взаємодії чуттєвого цілісного об'єкта та його реальних якостей.

Для того, щоб відзначити зв'язок між чуттєвим об'єктом та його реальними якостями, Гарман використовує термін «теорія». «Слово *теорія* може слугувати нам терміном для позначення розщеплення, яке відколює єдиний чуттєвий об'єкт від його реальних

якостей, які йому необхідні, аби бути тим, чим він є» [Харман, 2015, с. 105]. Теорія виникає тоді, коли ми досліджуємо ці каузальні зв'язки з метою розширення нашого знання про об'єкт за межі нашого безпосереднього досвіду. Коли ми бачимо червоність певного об'єкта, теорія каже нам про те, що насправді ми бачимо те, як від нього відбилися фотони і потрапили в око з частотою $\approx 400\text{--}450$ ТГц, що, очевидно, є його акциденцією, оскільки він сам не випромінює ці фотони перманентно. Проте А. Г. Грант у полеміці з Гарманом пояснює це явище таким чином: «Умови, від яких залежить його існування, не належать до цього об'єкту – вони не є “його” умовами, а умовами, які його уможливають» [Grant, 2011]. Реальні властивості реального об'єкта, будучи виявленими в теорії, забезпечують для нас достовірність його існування у даній нам безпосередньо чуттєвій формі.

Останнє відношення, яке нам залишилось розглянути – це відношення між чуттєвим об'єктом та його чуттєвими якостями. Гарман використовує для нього термін «конфронтація». «Притомні Люди вступають у конфронтацію з суницею і рейдами командос, сплячі – із ліжком, а галька – з тим асфальтом, об який вона вдаряється, на противагу всім прийдешнім властивостям цього асфальту» [Харман, 2015, с. 104]. Цей процес позначає розкол між нашим уявленням про чуттєвий об'єкт із усім комплексом властивих йому чуттєвих якостей. У короткочасному зміщенні кута погляду на річ, ми виявляємо її цілісне ядро, на поверхні якого знаходиться пластична кора з чуттєвих якостей. Суть конфронтації полягає в тому, що в ході цього процесу ми, свідомо чи несвідомо, завдаємо шкоди власному уявленню про об'єкт, і в результаті отримуємо розширену картину його розуміння.

Головна мета об'єктно-орієнтованої онтології може бути виражена за допомогою твердження Д. Вяткіна: «Повинно існувати середовище, де прямий контакт можливий, де вилученість і невичерпність об'єкта, його надмірність послабляються і у такий спосіб не перешкоджають більше встановленню зв'язку з іншими об'єктами» [Вяткин, 2017]. З урахуванням вищевказаних параметрів, можна сказати, що ми отримали певну мапу дослідження об'єкта, у якій долається його ноуменальна складова. Якщо ми беремо свідомість як особливий об'єкт, то його зв'язок з іншими об'єктами розгортається саме на цьому полі.

Місце уявлюваного модусу в моделі «чотиричного об'єкта» Г. Гармана

Найбільш нерозкритою складовою спекулятивного реалізму є його «спекулятивна» складова. Це не означає, що прихильники цієї течії нехтують застосуванням спекуляцій, навіть навпаки. Якщо ми говоримо про об'єкти, то в роботах цих філософів вони набувають доволі незвичної ідентичності та характеристик. По-перше, онтологічна площина, на якій розгортається дослідження об'єктів, дає можливість для їхнього розширення. Об'єктом стає не лише якість втілення комбінації матеріальних часточок, а будь-яка частина реальності, що проявляє ознаки того, що її сутність описується ширше, ніж її складові та ефекти, що вона продукує. Об'єктами є не лише яблука чи стільці, але й організації, мережі, певні групи людей та уявні речі. По-друге, ті зв'язки, до яких вступають об'єкти, свідчать про їхню особливу самотність, що забезпечує подолання розуміння суб'єкта як особливої субстанції, оскільки він залучений до тих самих зв'язків, що й об'єкти. Проте спекулятивна складова майже завжди є імпліцитною в тому сенсі, що вона практично не вводиться у філософський дискурс, а лише приховано впливає на хід думок зазначених філософів.

Тобто суб'єкт насправді нікуди не зникає. Він набуває такого ж статусу, що й інші об'єкти, але за винятком однієї особливості. Дійсно, свідомість так само можна розглядати як об'єкт: її реальна складова має просторові та часові параметри; вона в певній мірі підкорюється фізичним законам (і точно не має можливості якось на них впливати або обходити); її розуміння є так само ширшим за розуміння її фізичного субстрату і глибшим за ефекти, які вона «випромінює». Отже свідомість відіграє особливу роль фактично лише

за рахунок того, що вона є первинним та в певній мірі універсальним інструментом для аналізу інших об'єктів. Цієї ж думки дотримується М. Гаглюнд: «Емпіричні тіла з'являються і зникають у часі, але те ж саме не можна сказати про трансцендентальні умови. Трансцендентальний суб'єкт є не емпіричним тілом, що існує у часі та просторі, але набором умов, завдяки яким можливе знання тіл у часі та просторі» [Hagglund, 2011].

Отже, трансцендентальний суб'єкт – це єдине доступне нам поле дослідження. Те, що ми намагаємося зрозуміти в межах цього дослідження, – це картина взаємозв'язку між свідомістю та об'єктами, що підпорядкована таким трансцендентальним умовам.

Це підводить нас безпосередньо до уявлюваного модусу об'єкта. Завдяки Гарману ми маємо розділення об'єкта на його реальний та чуттєвий модуси. Але він майже не приділяє уваги тому, що виходить за межі наших відчуттів, але все ж знаходиться в межах нашої свідомості – тому, як уява впливає на об'єкт. Звісно, це не означає що Гарман якимось чином знецінює роль свідомості, він пвидше розширює потенціал об'єктів до її рівня: «... в інтенції моя свідомість та її об'єкт – два рівноправних партнери, і те, що їх об'єднує, повинно утримувати обох» [Харман, 2015, с. 115]. Проте це не можна назвати повною рівноправністю, оскільки без уявлюваної складової пізнання об'єктів має однобічний характер. Об'єкт випромінює на нас свої ефекти, змінюючи розуміння про нього, але в описаній картині це не працює в іншу сторону.

Необхідною складовою об'єкта є його уявлюваний модус, який можна визначити як ту частину об'єкта, що впливає з нашого бажання приписати йому нові характеристики, але не позбавляє його самотності. Доповнюючи його реальні та чуттєві параметри уявлюваними, ми отримуємо цілісний образ, чи принаймні уявлення про нього як про цілісний. Про відношення між нами та таким об'єктом Гарман пише таким чином: «... якщо моє відношення до дерева створює новий об'єкт, то я сам, як реальна частина такого об'єкта, опиняюсь на його інтер'єрі та протистою не більше, ніж образу іншої частини» [Харман, 2015, с. 116]. Це твердження описує створення нового об'єкта, що постає перед нами як констеляція двох менших об'єктів: людина та дерево. Якщо Гарман припускає можливість створення нового об'єкта на базі такого зв'язку, який породжує проста інтенція, тоді дивно, що він не вписує роботу уяви у своє дослідження. Спочатку ми маємо простий образ дерева у своїй голові, але згодом, при рефлексії наступного порядку, ми отримуємо об'єднаний образ себе із деревом, що несе в собі уявлювані характеристики, як, наприклад, особливість цього конкретного дерева поміж усіх дерев, що сприяла цьому зв'язку. Або ж ми знаходимо унікальні чуттєві параметри цього дерева, які згодом приписуються іншим деревам, – і це є роботою уяви, оскільки запозичення характеристик в одного об'єкта та додавання їх до іншого складно приписати «сирій» чуттєвості.

Проблема підходу Гармана полягає в тому, що при розподіленні об'єктів на реальні та чуттєві нівелювання суб'єктності позбавляє нас можливості зрозуміти осмислення об'єктів у дискурсивних та рефлексивних практиках, а також інших формах пост-обробки інформації, яка нам дається про об'єкти. Це так само відмічає А. Г. Грант у полеміці з Гарманом: «Моя аргументація полягає в тому, що дійсність повинна бути “віртуально” розширеною, якщо об'єкти, метафізичний статус яких Гарман відважно захищає, не повинні бути винесені як безсилі, чого він боїться» [Grant, 2011]. Ми в деякому сенсі маємо на меті акцентування саме цього «віртуального» розширення дійсності за рахунок уяви. Уявлюваний модус надає таку можливість розширення, причому саме для дійсності, а не для свідомості, оскільки вона тут слугує лише інструментом чи об'єктом тої ж дійсності, що й інші речі.

Тож нам необхідно заповнити мапу напружень, що надана Гарманом, уявлюваним модусом об'єкта. Для цього необхідно дослідити те, як він включається в напруження між реальним об'єктом та реальними якостями (спричинення), реальним об'єктом та чуттєвими якостями (алюр), чуттєвим об'єктом та реальними якостями (теорія), і, зрештою, чуттєвим об'єктом та чуттєвими якостями (конфронтація).

Найменш доступним у цьому плані є взаємодія реального об'єкта та його реальних якостей, оскільки будь-які такі процеси приховані від нашого безпосереднього розгляду в їхньому «підземному» бутті, у якому найбільш яскраво проявляється їхня ноуменальна складова. Те ж стосується і взаємодії реальних якостей між об'єктами. Тут немає підстав сперечатись із Гарманом: «Ніхто не бачить ніякого способу говорити про взаємодію вогню та бавовни, оскільки філософія залишається зайнятою єдиним реляційним розривом між людьми та світом – навіть якщо лише заперечує такий розрив» [Harman, 2010]. Наша чуттєвість не може проникнути за межі речі самої по собі, хоч уява створює для нас певний образ внутрішніх процесів. Проте тут немає ніякого способу верифікації, і тому уява виступає такою ж (властивою суто суб'єктам) випадковою причиною впливу на зовнішній світ, як і будь-які інші властивості такого роду.

Алюр виступає можливістю для проникнення об'єкта до нашого сприйняття, оскільки слугує трансцендентальним рушієм проникнення об'єкта в поле сприйняття. Але це є не лише одностороннім процесом, оскільки свідомість так само проникає всередину реального об'єкта таким чином, що породжує для нас можливість розширити межі чуттєвих якостей об'єкта. М. ДеЛанда демонструє це явище за допомогою об'єктів, що існували до людей: «Якщо ми уявили собі замість виготовленого об'єкта гострий обсидіановий камінь, який існував до життя, ми могли б приписати йому таку ж здатність до різання, яку вона випадково виконувала на м'якших каменях, що на нього попадали. Але коли на цій планеті з'явилися істоти, достатньо великі, щоб бути пробитими каменем, камінь раптом набув здатності вбивати» [DeLanda, 2011].

Звісно, це стосується не лише таких об'єктів. Але варто усвідомлювати: смерть від каменя лише демонструє проникнення останнього у менш тверду матерію об'єкта-людини, що кардинально змінює властивості людини як реального об'єкта. Але уява приписує каменю здатність убивати, причому саме цьому конкретному каменю, що вбив людину. Це призводить до утворення окремого уявлюваного каменя, що здатен убивати людей: його можуть згодом навіть назвати «каменем-убивцею», і він таким і залишиться в пам'яті багатьох поколінь, хоча після цього може навіть не входити в прямий контакт із людьми.

Дія алюра протилежна тому, як працює теорія, але їхній принцип схожий. У даному випадку зрозумілий до цього чуттєвий об'єкт відкриває нам свою ноуменальну складову, даючи зрозуміти, що приховує він набагато більше, ніж ми бачили в ньому раніше. Гарман описує цю позицію таким твердженням: «Існує постійна зустріч асиметричних партнерів всередині якогось об'єднаного об'єкта: справжнього, який зустрічає чуттєвого заступника іншого» [Harman, 2010]. У такі моменти ми зустрічаємося із безмежною прихованістю об'єкта від наших відчуттів. У розумінні цієї прихованості нам частково допомагає наука, тож можливо, що саме тому Гарман називає це напруження теорією. Наприклад, коли нам відкривається деяка фізична складова об'єкта, ми усвідомлюємо, що не бачимо всіх молекул та атомів, з яких він складається, так само, як і рух цих часточок. Але наша уява спроможна домалювати в їхньому сприйнятті цей процес, як і зобразити для нас об'єкти, з якими ми фізично неспроможні контактувати. Отже, проникаючи в ноуменальне ядро, ми знаходимо не лише порожнечу епістемологічного бар'єру, але й певні внутрішні, цілком реальні процеси.

Конфронтація дає нам здатність усвідомити чуттєвий об'єкт, відокремлений від своїх чуттєвих якостей. Мається на увазі те, що ми усвідомлюємо його чуттєві атрибути лише як тимчасові і необов'язкові. Приклад такого усвідомлення нам демонструє ДеЛанда: «Гострота – об'єктивна властивість ножів, властивість, яка завжди актуальна: у будь-який момент часу ніж або гострий, або ні. Але каузальна здатність ножа різати не обов'язково актуальна, якщо ніж зараз не використовується. Насправді, здатність різати ніколи не може бути актуальною, якщо ніж не використовується» [DeLanda, 2011]. Поки тут не видно роботи уяви, оскільки об'єкт у даному випадку лише вилучається зі свого функціонального буття. Але ми можемо описати місце уявлюваного модусу на тому ж прикладі. Різання – це первинна функція ножа, але вона не є його єдиною функцією. Ножем можна так само

чавити їжу, забивати цвяхи або навіть використовувати як пензель – і тут усе залежить від уяви. Вона наділяє об'єкти безліччю вторинних якостей (не лише функціональних), додаючи таким чином до його чуттєвого розуміння уявлюваний модус. Об'єкт від цього не стає вигаданим, оскільки його буття в уявлюваному модусі не відміння його мислення як реального.

Таким чином, ми маємо розуміння того, як саме об'єкт перебуває у своєму уявлюваному модусі. Крім того, із вищеописаного видно те, як він «вмонтовується» у структуру напружень, до яких вступає об'єкт. Уява тут постає практично таким самим пізнавальним елементом, як зір чи слух. Значення уявлюваного модусу є різним для кожного об'єкта, оскільки на нього впливає кількість інтеракцій з об'єктами та інформація, яку ми отримуємо з реальності. Треба враховувати також, що у вищеописаній концепції можна розглядати й цілком уявні об'єкти, але їхній розгляд буде проходити через той самий ряд напружень, що є актуальним і для реальних речей.

Підсумовуючи вищевикладене, слід сказати, що спекулятивний реалізм виступає з критикою філософії кореляціонізму не просто для подолання суб'єкт-об'єктної дихотомії. Мета спекулятивного реалізму полягає в тому, щоби позбавитись посередників між цими двома сутностями. Враховуючи те, що неможливо просто взяти й виключити одну з них, ця нова течія прагне перейти до дослідження реальності безвідносно щодо свідомості, чи навпаки. У випадку ж об'єктів попередні філософські течії мали справу з двома крайнощами: «підривом» і «надривом». Підрив – це зведення розуміння об'єктів до того, що вони є поверхневим зосередженням деякої первинної щодо них сили. Дослідження першоматерії чи складових об'єкта не дає нам розуміння того, як ці первинні сили поєднуються в таку комбінацію, що виявляє для нас ефекти, які ми не приписуємо безпосередньо цим силам. Це особливо помітно в тій роботі, яку виконує наука. Надрив іде у зворотному напрямку: під надривом розуміється зведення об'єктів до загальної сукупності тих феноменів, які даються нашим відчуттям та свідомості. Цим грішить кореляційна філософія, позбавляючи нас можливості прийти до усвідомлення реальних об'єктів та взагалі – можливості мати безпосереднє відношення до реальності.

Але й об'єктно-орієнтована онтологія не досягає остаточно своєї мети (принаймні у контексті поставлених у цій статті завдань), оскільки натикається на «інформаційних агентів», які передають нам уже відфільтровані дані: чуттєвість та уяву. Уява втручається у взаємодію між чуттєвим сприйняттям об'єкта та його якостей, створюючи додаткові параметри чуттєвих якостей. Так само уява об'єднує чуттєві якості з теоретичними параметрами реальних якостей об'єкта. У відношенні між реальним об'єктом та його чуттєвими якостями уява продукує розуміння його трансцендентності по відношенню до наших відчуттів і дає зрозуміти, що в ньому приховується більше, ніж дається нам. А у взаємодії між реальними об'єктами та реальними якостями вона дає можливість домислити їхні інструментальні можливості або нові можливості взаємодії з іншими об'єктами, у такий спосіб даючи простір для доступного нам виявлення нових реальних якостей.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Вяткин Д. «Плазма в себе»: между онтологией и эпистемологией. *Логос*. 2017. #3 (27). М.: Издательство института Гайдара, 2017. С. 57–83.

Коновалов Г. Corpus vs Object. Онтология тел Жан-Люка Нанси как объектно-ориентированная. *Логос*. 2017. #3 (27). М.: Издательство института Гайдара, 2017. С. 113–127.

Кралечкин Д. Мейясу и экономия конечности. *Логос*. 2013. #2 (92). М.: Издательство института Гайдара, 2013. С. 44–70.

Латур Б. Об интеробъективности / пер. с англ. А. Смирнова; под научн. ред. В. С. Вахштайна. *Социология вещей: сб. ст.* М: Издательский дом «Территория будущего», 2006. С. 169–199.

Ло Дж. После метода: беспорядок и социальная наука / пер. с англ. С. Гавриленко, А. Писарева и П. Хановой. М.: Издательство Института Гайдара, 2015. 352 с.

Харман Г. Четвероякий объект: Метафизика вещей после Хайдеггера / пер. с англ. А. Морозов и О. Мышкин. Пермь: Гиле Пресс, 2015. 152 с.

Brassier R. Concepts and Objects. *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* / ed. by L. Bryant, N. Srnicek and G. Harman. Melbourne: re.press, 2011. pp. 47–66.

DeLanda M. Emergence, Causality and Realism. *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* / ed. by L. Bryant, N. Srnicek and G. Harman. Melbourne: re.press, 2011. pp. 381–393.

Grant I. H. Mining Conditions: A Response to Harman. *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* / ed. by L. Bryant, N. Srnicek and G. Harman. Melbourne: re.press, 2011. pp. 41–47.

Hagglund M. Radical Atheist Materialism: A Critique of Meillassoux. *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* / ed. by L. Bryant, N. Srnicek and G. Harman. Melbourne: re.press, 2011. pp. 114–130.

Harman G. Guerilla Metaphysics: Phenomenology and Carpentry of Things. Chicago: Open Court, 2005. 280 p.

Harman G. On the Undermining of Objects: Grant, Bruno, and Radical Philosophy. *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* / ed. by L. Bryant, N. Srnicek and G. Harman. Melbourne: re.press, 2011. pp. 21–41.

Harman G. On vicarious causation [Electronic resource]. *Collapse*. 2007. pp. 171–205. URL: <http://www.faculty.virginia.edu/theorygroup/docs/harman=vicarious-causation.pdf>.

Harman G. Time, Space, Essence and Eidos: A New Theory of Causation in Cosmos and History [Electronic resource]. *The Journal of Natural and Social Philosophy*. 2010. Vol. 6. № 1. pp. 1–17. URL: <https://www.cosmosandhistory.org/index.php/journal/article/view/133/276>.

Meillassoux Q. After Finitude: An Essay on the Necessity of Contingency / trans. Ray Brassier. London and New York: Continuum, 2008. 148 p.

Žižek S. The Parallax View. Cambridge: The MIT Press, 2006. 448 p.

Старовойт Віталій Олегович

бакалавр філософії, кафедра теоретичної і практичної філософії
імені професора Й. Б. Шада

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 6, Харків, 61022

E-mail: vitaliystarovoyt@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1363-8201>

Стаття надійшла до редакції: 22.05.2018

Схвалено до друку: 15.06.2018

«ТРАНСНОУМЕНАЛИЗМ» И ОБЪЕКТНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ ОНТОЛОГИЯ: РЕАЛЬНОЕ, МНИМОЕ И КОНСТИТУЦИЯ ПРЕДМЕТНОСТИ В РАМКАХ СПЕКУЛЯТИВНОГО РЕАЛИЗМА

Старовойт Віталій Олегович

бакалавр философии, кафедра теоретической и практической философии
имени профессора И. Б. Шада

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

площадь Свободы, 6, Харьков, 61022

E-mail: vitaliystarovoyt@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1363-8201>

В статье исследуется место объекта в поле спекулятивного реализма в целом и объектно-ориентированной онтологии (ООО) в частности. Описывается особенное положение объекта, предоставленное ему ООО, в противовес «корреляционному» отношению. Взятая за основу четвероякая структура Г. Хармана дополняется мнимым модусом объекта, чье место находится на границе субъект-объектной дихотомии. Сама дихотомия рассматривается в контексте исследования возможности её преодоления с помощью подхода, предложенного сторонниками ООО. Утверждается невозможность полного перехода к объектной реальности, преградой чему служит невозможность её отделения от поля воображаемого.

Ключевые слова: спекулятивный реализм, объектно-ориентированная онтология (ООО), объект, воображение, Харман.

Статья поступила в редакцию: 22.05.2018

Утверждена к печати: 15.06.2018

“TRANSNOUMENALISM” AND OBJECT-ORIENTED ONTOLOGY: REAL, IMAGINARY AND CONSTITUTION OF OBJECTIVITY WITHIN THE FRAMEWORK OF SPECULATIVE REALISM

Starovoi Vitalii O.

Bachelor of Philosophy, Department of Theoretical and Practical Philosophy
named after Professor J. B. Schad
V. N. Karazin Kharkiv National University
6, Svobody sq., 61022, Kharkiv, Ukraine
E-mail: vitaliystarovoyt@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1363-8201>

ABSTRACT

The article investigates place of an object in the field of speculative realism in general and object-oriented ontology in particular. It describes object's special and ambiguous position given to it by ООО as opposed to “correlational” approach. Critics of correlational philosophy concerning objects and speculative approach opposing to it (including the one suggested by object-oriented ontologists and counter-arguments by other speculative realists) are analyzed. G. Harman's quadruple structure taken as a basis and supplemented by imaginary object mode, whose place is on the edge of subject-object dichotomy. The author examines the dichotomy in the context of possibility to overcome it with the help of approach suggested by ООО backing. The analysis of Harman's attempt to develop the thing-in-itself and extend understanding of object concept is about to be done. The aim of the article is to define how the imaginary intrudes basic perception leaving us with realistic (at least as consciousness sees it) picture of the world. So, throughout the article can be seen an attempt to investigate relations and/or tensions to which real and imaginable objects come between each other within the approach of speculative realism. In addition, the author had a task to determine how imaginary mode of an object is embedded in all tensions of its quadruple structure. Full transition to completely objective reality is considered impossible to be due to difficulties with its detachment from the imaginary. There was defined that imaginary object mode is organically built in all Harman's four tensions, which are allure, causation, confrontation and theory – all of them are explained in more detail in the article. It also produces an effect on perception of constituents between which we notice those tensions, real or sensual objects and qualities. Thus, it can be argued that imaginary mode of an object is its binding component and it is necessary for complete object cognition. Besides, proceeding from the fact of how object shapes in this mode, there can be made a conclusion that cognition is not one-way process of information receiving. Imaginable becomes creative addition to it, work done by consciousness in cognition.

Keywords: speculative realism, object-oriented ontology (ООО), object, imagination, Harman.

REFERENCES

Brassier, R. (2011). Concepts and Objects. In L. Bryant, N. Srnicek & G. Harman (Eds.), *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* (pp. 47–66). Melbourne: re.press.

- Conovalov, G. (2017). Corpus vs. Object. Jean-Luc Nancy's bodies ontology as object-oriented. *Logos*, 3(27), 113–127. Moscow: Gaydar Institute's publishing house. (In Russian).
- DeLanda, M. (2011). Emergence, Causality and Realism. In L. Bryant, N. Srnicek & G. Harman (Eds.), *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* (pp. 381–393). Melbourne: re.press.
- Grant, I. H. (2011). Mining Conditions: A Response to Harman. In L. Bryant, N. Srnicek & G. Harman (Eds.), *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* (pp. 41–47). Melbourne: re.press.
- Hagglund, M. (2011). Radical Atheist Materialism: A Critique of Meillassoux. In L. Bryant, N. Srnicek & G. Harman (Eds.), *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* (pp. 114–130). Melbourne: re.press.
- Harman, G. (2005). *Guerilla Metaphysics: Phenomenology and Carpentry of Things*. Chicago: Open Court.
- Harman, G. On the Undermining of Objects: Grant, Bruno, and Radical Philosophy. In L. Bryant, N. Srnicek & G. Harman (Eds.), *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism* (pp. 21–41). Melbourne: re.press.
- Harman, G. (2007). On Vicarious Causation. *Collapse*, 2, 171–205. Retrieved from <http://www.faculty.virginia.edu/theorygroup/docs/harman=vicarious-causation.pdf>.
- Harman, G. (2010). Time, Space, Essence and Eidos: A New Theory of Causation in Cosmos and History. *The Journal of Natural and Social Philosophy*, 6(1), pp. 1–17. Retrieved from <https://www.cosmosandhistory.org/index.php/journal/article/view/133/276>.
- Harman, G. (2015). *The Quadruple object*. (A. Morozov, Trans.). Perm: Gyle Press. (Original work published 2011). (In Russian).
- Kralechkin, D. (2013). Meillassoux and finitude economy. *Logos*, 2(92), 44–70. Moscow: Gaydar Institute's publishing house. (In Russian).
- Latour, B. (2006). *On interobjectivity*. In A. Smirnov (Trans.) & V. Vachstayn (Ed.), *Sociology of things* (pp. 169–199). Moscow: Gaydar Institute's publishing house. (Original work published 1996). (In Russian).
- Law, J. (2015). *After Method: Mess in Social Science Research*. (S. Gavrylenko, A. Pisareva, P. Khanova, Trans.). Moscow: Gaydar Institute's publishing house. (Original work published 2004). (In Russian).
- Meillassoux, Q. (2008). *After Finitude: An Essay on the Necessity of Contingency*. (R. Brassier, Trans.). (Original work published 2006). London and New York: Continuum.
- Vyatkin, D. (2017). “The Plasma in itself”: between ontology and epistemology. *Logos*, 3(27), 57–83. Moscow: Gaydar Institute's publishing house. (In Russian).
- Žižek, S. (2006). *The Parallax View*. Cambridge: The MIT Press.

Article arrived: 22.05.2018

Accepted: 15.06.2018